

המעבר לדירות הקבע – "סגנון" משלנו בהווי המוסקבאי

סוף סוף הגיעה השעה לעבור אל דירות הקבע ואל בניין הצירות. תחילה, קיבלנו שלוש דירות בבניין גדול ברחוב טגנקה, שהיה מרוחק במקצת מבניין הצירות. למזלנו, היו בית-הספר וגן הילדים בין רחוב טגנקה ובניין הצירות. כך שבדרך לעבודה יכולנו להסיע את הילדים לבית-הספר ולגן. בעיצומו של חורף הגיעו הריהוט והציוד משטוקהולם. שישה סבלים חסונים טיפסו במעלה המדרגות ביום חורף סגרירי, כשהם עומסים על גבם את הרהיטים ואת הארגזים אל הקומה השישית. משסיימו, שילמתי את המגיע להם, בתוספת תשר מתאים. אך משום מה לא גילו הסבלים כל סימן של תזוזה מן המטבח. חלף זמן עד שהבנתי כי ביום קר שכזה ולאחר עבודה מפרכת כל-כך, יש לכבד את הסבלים בכוסית. חיפשתי משקה, אך בתוך האי-סדר שעדיין שרר במטבח, לא עלה בידי למצוא דבר. פרט ליין ישראלי. מזגתי להם יין בכוסות תה. הסבל הראשון רוקן אל קרבו את הכוס בלגימה אחת, ומילמל באכזבה "פרוקטובייה וודה", כלומר "משקה פירות". הבניין בטגנקה שהיה מוקף בחצר גדולה, היה בעל כניסות רבות. רק כניסה אחת היתה מיועדת לזרים, עובדי שגרירויות מערביות או עתונאים, כתביהם של עתונים מערביים חשובים. בכניסת הזרים הוצב שוטר, וליד פתח המעלית ישבה אשה, "ליפטורשה": מפעילת המעלית. המעלית היתה רגילה ולא גדולה במיוחד והצורך ב"ליפטורשה" נבע מההנחיה שיש לפקח על הנכנסים והיוצאים. ליד דלת המעלית, על שולחן קטן, ניצב מכשיר טלפון. הזדמן לנו לא אחת לראות במו עינינו כיצד ממהרת ה"ליפטורשה" לטלפן בשעה שמישהו יצא. השומר, מצדו, הקפיד ככל הנראה, להזעיק את העוקבים, ולמנוע מכל אזרח סובייטי שלא היה בידי רשיון מיוחד, להיכנס לבניין בעד הפתח שעליו הופקד. הקפדתו הגיעה לעתים עד לאבסורד, דבר שהיה אחד ממאפייני המשטר. עוד בקיץ הראשון לשהותנו במוסקבה נפצע בננו יאיר די קשה, כשנפל מהאופניים על רצפת האספלט. "הדבורביצה", כלומר החצרנית, הרימה את הנער על ידיה החזקות ורצה איתו אל הכניסה, שם ניצב מולה השוטר שסירב להתיר לה להיכנס. כאשר הגיעה סוף-סוף האשה עם הילד לדירתנו, בקומה השישית, סיפרה לנו ברוגזה "שהשוטר הטיפש" לא רצה לאפשר לה להביא את הנער הפצוע!

בקומה השישית, בדירה שמולנו, גרו הגדעונים. שתי קומות מתחתינו היתה דירתם של הקהתים. למעשה לא הזדמן לנו להכיר את רוב הדיירים הזרים, זולת משפחת הנספח הצבאי הבריטי, שבנם למד עם יאיר, ולעתים תכופות אף ביקר בביתנו.

הבנים שלנו נקלטו בקלות יחסית בגן ובבית-הספר, שנוהלו, כאמור, על-ידי השגרירות האמריקנית. שניהם למדו אנגלית עוד בשטוקהולם. הווי בית-הספר לילדי הדיפלומטים היה מוכר להם. אולם, בימי החורף המוסקבאי בילו הילדים הרבה זמן בבית, שם טיפלה בהם במסירות ובחמימות עוזרת הבית שלנו, שורה. מדרך הטבע, הפכה שורה גם למורה לרוסית של שני הבנים, וממנה למדו רוסית "בסיסית", כמובן. הדיבור הרוסי של הילדים באותו חורף שיעשע מאוד את בבה ואותי. מכיוון ששמעו רוסית רק משורה, ידעו הבנים לשוחח רק בלשון נקבה, והשתמשו בדקדוק כאילו היו ילדות, ושורה משום-מה לא מצאה לנכון לתקן את שגיאותיהם. רק באביב, כאשר איפשרנו להם לרדת לחצר ולשחק עם הילדים הרוסים. החלו לדבר רוסית כפי שצריך.

סמוך לכניסתנו לדירות המגורים קיבלנו גם את הבניין של משרדי הנציגות. בית הנציגות היה ממוקם באזור טוב של מוסקבה, לא הרחק מרחוב ארבאט היוקרתי. קודם לכניסתנו התגוררו בבית החזק-קומתי 16 משפחות. חדרי הבית חולקו על-ידי מחיצות למעין שש-עשרה "דירות" קטנות והסדרת "שיכון חליפי" לכל המשפחות היה תהליך ממושך. זו היתה למעשה הסיבה העיקרית שהשתהה את כניסת שגרירותנו לבניין. בקומת הקרקע של הבניין המשופץ היו די חדרים למשרדים. היתה שם גם דירת השרד של הציר וחזר נוסף ששימש את קצין הבטחון משה סלע, לעבודה ולמגורים כאחד. המטבח, חדרי השירותים וחדרים נוספים היו בקומת המרתף.

משהתמקמנו בבניין הנציגות ובדירות המגורים החלה תקופה חדשה. בתקופת מלון מטרופול למדנו "להכיר" את העיר לפרטיה. את מיקומן של המסעדות למיניהן, את תחנות הרכבת והמטרו, את החנויות ובתי-המרקחת. למדתי כיצד להשתמש בטלפונים ציבוריים, בתחבורה ציבורית ובמוניות. עכשיו, כאשר כל חברי הצוות הקטן שלי היו כבר במוסקבה - משה סלע ושני בני-הזוג קהת- יכולנו לפתוח בפעילות שלשמה נשלחנו למוסקבה. הצעתי שנפעל בשני מסלולים מקבילים. המסלול האחד היה להרבות בפגישות ובמגעים חלופיים חד-פעמיים עם יהודים, על-מנת ללמוד את המצב ולהפיץ ביניהם בו בזמן את המסרים שלנו, ככל שפגישות חטופות כאלה מאפשרות. המסלול השני והמסובך יותר היה יצירת קשרים קבועים יותר עם יהודים, דבר שדרש כמובן זהירות מרבית. במסלול זה החלטנו להתקדם לאט-לאט תוך כדי לימוד קפדני של הנסיבות וצבירת נסיון מרבי. בהתחלה, השארנו על-פי-רוב בידי היהודים עצמם את היוזמה ליצירת קשר קבוע יותר. סמכנו על שיפוטם לגבי המותר והאסור יותר מאשר על שיפוטנו.

פעילות בשני המסלולים חייבה אותנו להיות בתנועה מתמדת: להרבות בטיולים ובביקורים בהצגות תיאטרון, בקונצרטים ובתחרויות ספורט. החלטנו גם שנרבה לנסוע ולטוס לערים שעליהן לא חל האיסור לביקורי זרים. בראש וראשונה הרבינו כמובן בביקורים בבית-הכנסת הגדול שברחוב ארכיפובה וגם בבית-הכנסת הקטן במרינה רושצ'ה, שכונה מרוחקת מהמרכז, לא הדרנו רגלנו. חיינו בניגוד גמור לכל אורחות החיים של הקהילה הדיפלומטית הזרה. בדרך כלל חיה קהילה זו בבידוד כמעט מוחלט מן האוכלוסייה המקומית, להוציא מגעים בודדים עם אנשי

משרד-החוץ ועם המוסדות המיוחדים ששירתו את הזרים וסיפקו את כל צרכיהם. בצורה זו נמנע מהם המגע הישיר עם האוכלוסייה.

את מצרכי המזון היו הדיפלומטים הזרים מביאים ממערב אירופה או קונים ב"גום", במחלקה לדיפלומטים הזרים. שירותים, תיקונים וסידורים טכניים סיפק ה"או.פו.דה.קה" המשרד המיוחד שטיפל בענייני הסגל הדיפלומטי. כרטיסים לתיאטרון ולקונצרטים וכרטיסים לנסיעות נרכשו דרך אינטוריסט. כרטיסי כניסה למגרשי הספורט הגדולים ניתן היה לקבל בקופה המיוחדת לדיפלומטים. הטיב והרמה הירודה של הסחורות בחנויות גרמו לדיפלומטים להסתפק בתקליטים מקומיים ומיני מזכרות ומלאכת יד. כך חיה הקהילה הדיפלומטית בעולם סגור ומסוגר. אנחנו, בניגוד לאחרים, חיפשנו ללא הרף דרכים לפריצת המעגל הסגור. מצאנו שאיש אינו אוסר עלינו לעמוד בתור בקופות התיאטרונים יחד עם הקהל המקומי, או לקנות כרטיסים מהספסרים ליד הכניסות לאיצטדיון. אפשר היה לקנות מצרכי מזון בחנויות גסטרונום וגם בגום ניתן היה לקנות מוצרים, לאו-דווקא ליד הדלפק המיועד לדיפלומטים. אפשר היה, אמנם במחיר גבוה יותר, לקנות אוכל גם בשוק הקולחוזי. כל זה חייב, כמובן, עמידה בתורים ארוכים וצפופים תוך הסתכנות ליפול לידיהם של כייסים זריזים ויעילים. קיצורו של דבר, אפשר היה גם לחיות אחרת מהמקובל בקרב אנשי הסגל הדיפלומטי וכך עשינו. ידיעת השפה, ללא ספק, סייעה לנו. העמידה המתמדת בתורים המשתרכים ליד קופות התיאטרונים או ליד החנויות אמנם לא היוותה בילוי נעים במיוחד, אבל היא הוסיפה לחיינו במוסקבה נופך מיוחד וחדש. ראינו ושמענו דברים שלא ניתן היה לראות או לשמוע בשום דרך אחרת. בבה היתה חוזרת מ"סיבוב הקניות" עם סיפורים על הווי והלכי-רוח של האיש ברחוב המוסקבאי. מידע בלתי אמצעי זה עזר לנו להכיר את המתרחש מקרוב. הנשים העייפות, שאחרי יום עבודה קשה רגליהן כאבו מהעמידה הארוכה בתורים, לא נזהרו במיוחד בלשונן. הסגנון החדש שבו התנסו הפך את ריבוי הנסיעות והשוטטות הרגלית שלנו ברחובות העיר, לדבר טבעי. הרי רק בדרך זו יכולנו להגביר את מגעינו עם היהודים המקומיים. כאשר הכרנו טוב יותר את אנשי השגרירות האחרות, התברר לנו, שבשגרירות אחת לפחות נהגו אנשיה כמונו. אלה היו היוגוסלבים. התקופה היתה תקופה של פירוד אידיאולוגי חריף בין ברית-המועצות ליוגוסלביה. המנהיג היוגוסלבי, טיטו, לחם על זכותו של הקומוניזם היוגוסלבי לעצמאות רעיונית ומעשית בפיתוח הכלכלה והחברה. מאבק תעמולתי-הסברתי חריף התנהל בין הענק הסובייטי לבין יוגוסלביה של טיטו. על השגרירות היוגוסלבית במוסקבה הוטל, ככל הנראה, לעקוב אחר המתרחש בברית-המועצות פנימה, לגלות את חולשותיו וכשלונותיו של המשטר הסובייטי, בהשוואה למשטר היוגוסלבי. משום כך חיפשו הדיפלומטים היוגוסלבים מגעים עם האוכלוסייה המקומית ודרכה השתדלו ללמוד על חיי היום-יום בברית-המועצות. היוגוסלבים אספו עדויות על הנעשה במשטר, בעבודה, במסחר, באספקת מצרכים לאוכלוסייה, בבעיות

הקשות של החקלאות, של הקולחוזים והסובחוזים ובגילויים של חוסר השוויון. ליוגוסלבים מטרה פוליטית מובהקת ואילו לנו מטרה שונה לחלוטין. אך לשני הצוותים היה עניין בחוויות היום-יום של האוכלוסייה, ואת המתרחש בברית-המועצות בראשית התקופה הפוסט-סטאליניסטית, למדנו בהדרגה, ועקבנו אחר האירועים בסקרנות גוברת והולכת. במרץ 1954 נפתח מושב מליאת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית. השגרירות קיבלה שני כרטיסים, לגזוזטרת האורחים. הציר נטל כרטיס אחד, ואילו בשני השתמשנו אני וליובה. בוקר אחד נוכחתי באחת הישיבות והאזנתי לכמה נאומים חסרי עניין, שאת תוכנם הייתי מעדיף לקרוא ב"פראודה", שהרי בקריאה בעיתון תמיד ניתן לדלג על הקטעים המשעממים. חזרתי הביתה לקראת הצהריים והפעלתי את מכשיר הרדיו ששידר את המתרחש במושב של הסובייט העליון. לתדהמתי, נשמע בשידור ישיר נאום ההתפטרות של גיאורגי מלנקוב, בן זוגו לשלטון של חרושצ'וב. מלנקוב ביקש להשתחרר מתפקידו, בנימוק שאין לו הכישורים המתאימים, או משהו בדומה לזה...

מהמטבח קראתי לשורה, העוזרת שלנו. היא עמדה נרגשת וארשת רצינית על פניה. עמדה והקשיבה. שאלתיה: "מה זה הולך שם?" "מר לבנון" השיבה לי שורה, מהורהרת ורצינית, "העם הרוסי דומה לטרוייקה של הסוסים שוודאי ראית בתמונות: באמצע, הסוס הגדול והחזק, המונהג על-ידי מושכות העגלון. משני צדיו שני סוסים שתפקידם לעזור בסחיבת העגלה או עגלת החורף. הסוס המרכזי נקרא ברוסית 'קורנוי' כלומר, שורשי, והוא זה שמכוון את העגלה. העם הרוסי זקוק לקורנוי", סיכמה שורה. "בהיעדר קורנוי שיכוון את עגלת המדינה-היא תחליק אל תוך התעלה" לשורה, אשה פשוטה, שספק אם השכלתה עולה על זו של בית-ספר יסודי, היתה מידה לא-מבוטלת של חכמת חיים. וחכמת החיים במדינה זו, מאופיינת על-ידי התמצאות וחושים חדים לגבי המתרחש במנגנון המשטר. שאלתי את שורה מי יחליף את מלנקוב. אמרה לי שאיננה יודעת. שאלתיה: "שמא מולוטוב?" "לא", ענתה, "הוא כבר זקן." "קגנוביץ?" שאלתי, ונדמה היה לי ששורה הסמיקה כשאמרה, "אינני חושבת", "מיקויאן?" "הוא אצלנו הסוחר", השיבה שורה. מיקויאן היה ממונה מטעם הפוליטבירו על עניין סחר-בעיקר סחר-חוץ. "אולי בולגנין?" שאלתי, והפעם שורה היתה פוזיטיבית יותר: "בולגנין! ייתכן מאוד!" והרי שורה לא טעתה!!

ה צ י ר ו ת ב פ ע ו ל ה

הציר שלנו, שעדיין לא השתחרר מרישומם של ימי סטאלין הקודרים כאשר שירת כאן וגם עבר את החוויה של סגירת נציגות ישראל במוסקבה, האמין בכל לבו כי בכוחה של "השפה הדיפלומטית" - דיבור מתחסד ופייסני והתנהגות נוחה ו"ממושמת", הוא ישא חן בעיני המדינה המארחת. דעתי היתה שונה כבר מההתחלה. במוסקבה אסור "להתכופף", אסור להנמיך קומה ולהעמיד פנים, "מוסקבה איננה מאמינה בדמעות" כפי שאמר איליה אהרנבורג, שבכוח חריפותו וערמומיותו, הצליח להישרד גם בימי סטאלין האכזריים ביותר.

אלישיב האמין ככל הנראה, שאם נהיה צנועים וזהירים ולא נטריד את הסובייטים ונרגיזם בבקשות "חצופות" או אז יוטב לנו. גם ליובה שהיה זהיר בהתחלה, למד עד מהרה, שבניגוד לתקופת סטאלין, אפשר להציג דרישות ובקשות, בעיקר על-פי עקרון ההדדיות. הסובייטים היו מעוניינים בסידורים שונים בתל אביב, והיה זה אך הגיוני שהנציגות שלנו במוסקבה תבקש אותם סידורים עצמם.

וכך, למרות היסוסיו של הציר, קיבלנו אישור מהשלטונות להקים בנציגות יחידה לקשר אלחוטי; להביא מכונת נוספת ולאפשר לדיפלומטים שלנו לנהוג במכונות בעצמם. לאיטה החלה הצירות לשנות את צורתה. הצוות גדל משנוספו משפחת האלחוטאי וקצין הבטחון, ובהדרגה התפתחה גם פעילות קונסולרית אינטנסיבית יותר. בראשונה חידשנו את הטיפול במקרים "הישנים" של חיפושי קרובים ובבקשות לאיחוד משפחות, שתיקיהם נשארו פתוחים עוד מתקופת הנציגות הקודמת. מדובר היה בעיקר בקשישים שקרוביהם נמצאו בישראל. בד בבד עם כך הלך וגבר גם זרם הפניות החדשות. בין המקרים שטופלו היו לא מעט דרמות מרגשות.

ערב אחד, בשעת תורנות בשגרירות, טלפנו ממושרד-החוץ הסובייטי, והדובר, איש המחלקה הקונסולרית, הודיע כי ברצונם להביא אלינו ילדה שאמורה, כביכול לצאת ארצה, עוד באותו הערב. זו היתה אניה - ילדה שאמה חייתה בישראל, ומזה שנים תבעה וזעקה שישלחו אליה את בתה. זכרתי מיד את המקרה הטרגי. הוריה של אניה, האב יהודי יליד פולין והאם יהודיה ילידת גומל, נישאו בשנות המלחמה, במהלך הפינוי הגדול לאסיה המרכזית, שם נולדה להם בתם. לאחר המלחמה, כאשר השלטונות הסובייטים הכריזו על רפרטיאציה ליהודי פולין, שנמלטו לברית-המועצות, בתחילת המלחמה, החליטו בני הזוג לנצל את ההזדמנות ולשוב לארצם. בדרכם עצרו בגומל כדי לבקר את אם האשה. במהלך הביקור חלתה התינוקת, ומצבה הקשה לא איפשר לה להמשיך בנסיעה. התינוקת נשארה אפוא אצל סבתה ובני הזוג המשיכו לפולין בתקווה שכעבור זמן כשהתינוקת תחלים תביא אותה הסבתא אליהם. אולם לא כך קרה. לתדהמתם, היה הטיפול הביורוקרטי סבוך ביותר ונמשך זמן רב. בינתיים נפטרה הסבתא, ואילו התינוקת נמסרה לבית-יתומים. כל פניותיהם של ההורים לקבל את בתם נתקלו בסירוב. מיואשים ומדוכאים המשיכו את דרכם לישראל. אך גורל מר רדף את המשפחה גם בארץ. האב נהרג בהפצצה האיטלקית על התחנה המרכזית בתל אביב. והאם האלמנה לא חסכה מאמצים והתרוצצויות בחפשה דרך להחזיר אליה את בתה. עם פתיחת נציגות שלנו במוסקבה, עוד ב-1948, נרתמה גולדה מאיר, נציגת ישראל, לטפל במקרה. משלא הצליחה במאמציה בעת שהותה במוסקבה, המשיכה לטפל במקרה גם בשובה לארץ. אך כל המאמצים לא נשאו פרי.

עכשיו, משנפתחה הנציגות מחדש, היה מקרה זה אחד הראשונים שטופל במחלקה הקונסולרית. דרשנו את החזרתה של אניה אל אמה. טילפנתי לבבה, סיפרתי לה בהתרגשות על שיחת הטלפון וביקשתי כי תתכונן לקבלת הילדה. עודני מדבר והנה צלצול בדלת. בפתח עמד פקיד סובייטי, שידו האחת מחזיקה בידה של ילדה כבת תשע, ובידו השנייה מזוודה קטנה. הזמנתי אותם להיכנס,

ועוד לפני שהחלפתי מלה עם הפקיד, חיבקתי את הילדה ונשקתי על לחיה. קיבלתי לידי את המזוודה הקטנה וגם מעטפה ובה ניירות אישיים ומסמכים. התמתי על אישור שהילדה נמסרה לאחריותנו.

במכונית, בדרך אל דירתנו, נצמדה אלי הילדה, מפוחדת משהו. ליטפתי את ראשה קצוץ השיער וסיפרתי לה על משפחתנו, שתארח אותה עד שתטוס אל אמה. הילדה השמנמנת היתה לבושה בגדים חדשים, בגדים שלבשו ילדים סובייטים. בבה והבנים קיבלו את אניה בחמימות. בבה הכינה אמבטיה חמה ובחרה מבין הבגדים של ילדינו כאלה שיתאימו לה. כשישבנו לסעוד ישבה אניה קרובה מאוד אלי. נראה שיחסי האבהי השפיע עליה השפעה מיוחדת, כי במשך כל הימים שבילתה איתנו במוסקבה גילתה אלי חיבה מיוחדת. כבר בארוחה הראשונה העירה לשני בני שלא יאכלו יותר מדי, שמא לא יספיק ל"דוד". בימים שבהם חזרתי הביתה מאוחר, לא נרדמה עד אשר באתי לכסות אותה. אניה היתה מטיפה לי: "לא מתהלכים בחושך ברחובות. זה מסוכן!"

לאט-לאט התחילה אניה לספר לנו על עצמה ועל חייה בבית-היתומים. באשר לעתיד - היתה מבולבלת מאוד. היא השתוקקה לפגוש סוף-סוף את אמה, אך יחד עם זאת חששה מהמפגש עם ישראל, שעל-אודותיה שמעה דברים קשים. על חייה בבית-היתומים שחה מתוך בלבול ומבוכה. אמנם סיפרה על צרות וקשיים, אך לפתע היתה משנה את הנימה ומעירה - "למעשה זה מקום טוב והמטפלות - טובות מאוד". סיפוריה של הילדה לימדו אותנו על החיים בעיר גומל הפרובינציאלית, על המחסור, על התורים הארוכים ועל הפשיעה, דברים שאלמלי שמענו אותם מפיה לא היינו יודעים על אודותיהם. אניה נשארה איתנו במוסקבה ימים אחדים, עד שלדעתנו התאוששה מספיק לקראת הדרך הארוכה שעמדה לפניה. דרך ארוכה, שאינה נמדדת רק במספר הקילומטרים, כי אם במעבר מעולם אחד למשנהו. בבה טסה עם אניה לווינה, שם מסרה אותה לידיה של דיילת במטוס אל-על שטס לישראל. כעבור זמן-מה קיבלנו ממשרד-החוץ בירושלים ידיעה קצרה ויבשה שאניה הגיעה בשלום וכי אמה קיבלה את פניה בנמל-התעופה. לאחר שובי ארצה ניסיתי לאתר את אניה, אך ללא הצלחה. חיפשתי אמנם את שם אביה ברשימת קורבנות ההפצה האיטלקית על התחנה המרכזית בתל אביב, אך התברר כי אמה של אניה נישאה בשנייה ואת שם משפחתה החדש לא ידעתי.

במקרה אחד לפחות, נסיונות הבירור שלי לגלות מה עלה בגורלם של העולים הנחילו לי אכזבה קשה. בימי שטוקהולם, זמן מה לאחר שהיהודי הפולני שהברחנו אותו ברכבת לשבדיה הגיע ארצה, קיבלתי מכתב מלשכת הקשר בתל אביב שצורף בו פתק המסומן "אישי לנחמיה" בו הודיעו לי, שכאשר איתרו את אשת העולה ערב הגיעו ארצה, נודע להם שהיא עוסקת בזנות. נתבקשתי להשמיד את "פתק וכך עשיתי. אניה היתה הסנונית הראשונה ובעקבותיה הגיעו אל בניין הנציגות ראשוני העולים במסגרת "איחוד המשפחות". כמו במקרה של אניה נפל בגורלי לפתוח את הדלת גם לשתי נשים זקנות מסמרקנד הרחוקה שהיו העולות הראשונות

שקיבלו היתרי יציאה. הן באו כדי שננפיק להן אשרות ישראליות ונראו מפוזרות במקצת. כיבדנו אותן בכוס תה והצוות כולו טיפל בהן בהתרגשות רבה. בערב, כשסיפרתי לבבה בהתלהבות על העולות מסמרקנד, היא העירה שאולי מוקדם מדי להתלהב. ובסך הכל מדובר בשתי זקנות מסכנות. לא הגבתי על הערתה, למרות שהאמנתי בכל לבי שהן ואנייה מסמלות את ההתחלה.

כל העולים היו זקנים, ורבים מביניהם היו גם חולים. לאחר שקיבלו היתרי יציאה במקום מגוריהם, הגיעו עם קרובי משפחה למוסקבה, כדי להצטייד בוויזה הישראלית. לנציגות הגיעו בגפם, כי הקרובים פחדו על-פי-רוב לבוא אלינו, ולאחר-מכן טיפלו בהשגת כרטיסי נסיעה או טיסה. רובם הגיעו ממרחקים, מן הארצות הבלטיות או מאוקראינה ואפילו מאסיה המרכזית, והיה עליהם לשהות במוסקבה ימים אחדים.

באותם ימים מציאת חדר בבית-מלון במוסקבה היתה משימה בלתי אפשרית אלא אם כן הוזמן ושורין מראש על-ידי מוסד ממשלתי או רשמי כלשהו. להוציא בודדים, שהצליחו להסתדר באחד מבתי-המלון בעזרת שוחד, לא היו לעולים הזקנים שעייפו מן הדרך, סידורי לינה והיה חשש שייאלצו להישאר ברחוב, פשוטו כמשמעו.

בעצה אחת עם ליובה הועמדו מספר מיטות מתקפלות במרתף הצירות, ושם איכסנו את העולים העייפים והרצוצים. הציר נבהל והזהיר אותנו ש"הסידור" הזה יגרום צרות צרורות. בוויכוח שהתעורר בינינו השבתי לו בתוקף שלא נפקיר את העולים הזקנים לבלות את הלילות ברחובות מוסקבה. לא חלף זמן וליובה אכן הוזמן למשרד-החוץ הסובייטי, שם ננזף על איכסון "סתם אזרחים סובייטיים" בבניין הצירות. ליובה לא נשאר חייב. "מכיוון שאין אפשרות להשתכן במלון במוסקבה מבלי שהדבר יוסדר רשמית על-ידי מוסד ממשלתי", אמר, "אין הצירות יכולה לנהוג בצורה בלתי אנושית כלפי אנשים קשישים, עייפים, וגם חולים". התוצאה לא איחרה לבוא: השלטונות מצאו לעולים סידור הולם ואנו חדלנו לשכן עולים במרתף הצירות.

עם הזמן, הגיעו לעתים לצירות גם קרובי משפחה שנתלוו לעולים. יום אחד נכנסו גבר צעיר, ועמו אשה זקנה, שעמדה לעלות. תוך כדי עיון במסמכי האשה, נתברר לי כי היא אמו של משה, חברי הטוב מכפר בלום. סיפרתי לה על בנה ועל הקיבוץ שלנו, ולשמחתה לא היה קץ. האיש הצעיר שנלווה אליה לא היה קרוב משפחה אלא "המעביד" של הישישה. היא התגוררה בביתו וגידלה את ילדיו והיתה להם לא רק מטפלת אלא "ממש סבתא", כדבריו. זו הסיבה שנטל על עצמו את הסיכון להיכנס לנציגות שלנו, כדי לחסוך ממנה התרוצצויות מיותרות. מסיפורי הקשישים למדנו על המתרחש בקרב יהודי ברית-המועצות, בכל קצוות המדינה. שמענו סיפורים על התבוללות המונית, על דורות שגדלו מבלי לטעום טעמה האמיתי של המורשת היהודית; על צעירים שהוריהם כבר לא ידעו יידיש ובוודאי שלא עברית. דבר אחד ידעו רבים - שלא טוב להיות יהודי בברית-המועצות, ואם אתה יהודי מוטב להסתיר עובדה זו מפני הגויים שמסביב. מי שנשאר יהודי, כך אמרו, הם יהודי הארצות הבלטיות, יהודי בסרביה לשעבר ויהודי

פולין המפוזרים ברחבי ברית-המועצות. גם היהודים הגרוזינים, הבוכרים והטאטים שומרים היטב על יהדותם.

חרף הטמיעה וההתבוללות אנחנו היינו אופטימיים למדי לגבי מספרם של היהודים ששמרו על יהדותם. אופטימיות זו נבעה, כמובן, ממידת הסיכון שנטל על עצמו אותו קומץ יהודים שנפגש איתנו. ברור היה לנו שרוב היהודים מפחדים על נפשם.

לקראת אביב 1954, התחלנו, למרות טרדותינו, בהתארגנות, בקביעת דפוסים ובהכנסת שיטה בעבודה. ליובה גדעון היה עסוק מאוד בפעילות שוטפת שכללה מגעים עם משרד-החוץ, פעולה קונסולרית ואדמיניסטרציה. אשתו של ליובה, רינה, היתה המזכירה היחידה של הנציגות. משה קהת שימש מנהלן - מנהל חשבונות - תפקיד שלא העסיק אותו הרבה ואיפשר לו ולאשתו אידה להיות פעילים בצוות שלנו. במרץ ובעקשנות חיפשנו אפשרויות לפגוש יהודים, ואימצנו את דמיונו כדי ליצור "הזדמנויות" יזומות למפגשים כאלה. יום שעבר ללא "סיפור הצלחה" אחד, ויהיה הצנוע ביותר - היה עבורנו יום מבוזבז.

פגישות מקריות ושיחות חטופות עם יהודים הולידו במרוצת הזמן קשרים קבועים יותר. ברוב המקרים נשמר האופי האישי של הקשרים. כלומר, לכל אחד מאיתנו היו יהודים שאיתם נפגש בנפרד. אופיים של הקשרים הלך והתגבש. דרכם למדנו על המתרחש בין היהודים, ואילו הם למדו מפינו על ישראל ועל הקהילות היהודיות בתפוצות. בהדרגה שימשו, מפגשים אלה הזדמנויות נאותות להפצת חומר קריאה שקיבלנו מהמשרד בתל אביב. מכיוון שחומר זה לא נועד מלכתחילה לצרכי הסברה והפצה בין יהודי ברית-המועצות, הפעלנו לחץ בלתי פוסק על המשרד בתל אביב כדי שיספק לנו חומר הסברה שיתאים לקהל היעד שלנו. ברור שהכנת חומר חדש אורכת זמן ואי-אפשר לבצע אותה בן לילה, ורק כעבור זמן החלה להשתפר איכות המשלוחים לשביעות רצוננו.

על-פי ההוראות שקיבלנו מתל אביב, היה עלינו לאתר אנשים שונים ולשם כך נסתייענו בקשרים הקבועים שהיו לנו עם היהודים. הקשר הראשון הקבוע שיצרתי, היה עם קלמנטובסקי, בחור צעיר, עובד במשרד השידורים הראשי, שפגשתי כפי שעוד אספר בהמשך בנסיעתי הראשונה לאודסה. מאז קיימתי איתו במוסקבה עוד כמה פגישות, והידידות בינינו הלכה והתהדקה. כששמעתי מפיו שבמסגרת עבודתו הוא מתעתד לבקר בבירות הבלטיות, עלה בדעתי לבקש ממנו שיאתר את אחותי לנה שגרה בטאלין בירת אסטוניה. העלתי גם אפשרות שיציע לאחותי לבוא למוסקבה כדי לפגוש אותי. לא הייתי בטוח שלנה אכן יודעת בוודאות על המצאותי במוסקבה, אולם הנחתי שהשמועה הגיעה לאזניה שהרי ביומן הקולנוע הסובייטי הוקרנו טקס הגשת כתב האמנה וטקס העלאת דרגת הצירות שלנו לשגרירות. מכיוון שהופעתי בטקסים הנחתי שרבים מיהודי אסטוניה ולטביה זיהו אותי בין אנשי השגרירות שלנו שצולמו. ואכן, הסתבר כי הידיעה שנחמיה לויתן (ניומקה, כפי שהכירוני בבית-הספר ובתנועת-הנוער) משרת בשגרירות ישראל במוסקבה, אכן עשתה לה כנפיים והופצה בין כל מיודעי. כבר אז היה ברור שלא היה טעם ב"סודיות" המופרזת שבגינה הוחלף שם משפחתי מלויתן ללבנון. את שמי המקורי הרי לא היה צורך "לעברת" כנדרש מדיפלומטים

ישראלים ששרתו בחו"ל.

את אישור המשרד בתל אביב להסתייע בקלמנטובסקי לאיתור אחותי, קיבלתי ללא בעיות. גם אם הבחור "איננו כשר" לכל היותר יזקוף לחובתי הק.ג.ב. "עבירה" לא חמורה. והיא הרצון לפגוש אחות שגרה באזור סגור לזרים. לקחנו את הסיכון שהשירותים החשאיים עלולים לדרוש ממנה, מאחותי, "לסבך" אותי. הייתי מוכן לכך.

מסרתי, איפוא, לקלמנטובסקי פרטים על חיי ועל משפחתי, וביקשתי שיבדוק אם יש לאחותי אפשרות או עניין לבוא למוסקבה כדי לפוגשני. אם תשובתה תהיה חיובית, ביקשתי לקבוע אתה את המועד, השעה ומקום המפגש. קלמנטובסקי ביקר בטאלין ומילא, לדבריו, את השליחות בשלמות.

וכך, יום אחד, המתנו בבה ואני בכל-בו המוסקבאי ההומה "גום", שם היתה נקודת המפגש. לנה הופיעה בדיוקנות של רגע. נדהמתי להיווכח עד כמה רזתה והזקינה מאז ראיתי לאחרונה, ב-1937. בנעוריה היתה אתלטית מצטיינת, ופעמים רבות השתתפה בתחרויות בינלאומיות. שנות המלחמה, האבקואציה, הרעב וגם צרות משפחתיות, כל אלה הטביעו בה את חותמם האכזרי.

אחותי עמדה דומם לצדי, מבלי להעיף בי מבט. "לכי אחרי אשתי", אמרתי, כמדבר אל עצמי. בבה פנתה לשירותים והחלה לרדת במדרגות כשלנה יורדת בעקבותיה. השתיים הספיקו להחליף ביניהן רק משפטים בודדים. מתוך התרגשות, הורידה בבה מעל ידה שעון זהב קטן ומסרה לה אותו ואת תוכן ארנקה. בבה מסרה ללנה את שם הרסטורן הקטן ואת השעה שם היא תפגוש אותי באותו ערב. כשחזרה למעלה, בקושי רב עצרה את דמעותיה. כדי להגיע באותו ערב "נקי" לרסטורן, עשיתי את כל "התרגילים" שרק יכולתי להעלות על דעתי. היתה לי אמנם תחושה שהצלחתי לבער מעלי את העוקבים. רק אחרי שנים רבות התחוויר לי שלא כן היה הדבר.

נרגשים ונרעדים הסתודדו בפניה חשוכה למדי ברסטורן הקטן. אותו רסטורן שבחרתי בו כמקום למפגשים. אחותי סיפרה לי על שנות הסבל שעברו עליה. במלחמה נדדה עם בתה למעמקי רוסיה וסבלה כפי שסבלו המוני יהודים מאזורי הגבול המערבי של ברית-המועצות, שסערת המלחמה טילטלה אותם אל מזרחה של המדינה. אחותי פירנסה איכשהו את עצמה ואת בתה, ואחרי המלחמה שבה לאסטוניה. גם שם היו הצרות מנת חלקה של לנה- מחלות וקשיים בעבודה. הבת, עודנה צעירונת, נישאה לבחור אסטוני ונולדה להם בת. סיפרתי לאחותי על עצמי, על משפחתי ועל הקיבוץ. לנה הביעה בסערת רגשות כמה חום אהבה וקירבה חשה כלפי בבה ברגעים הספורים ששהו יחד במרתף השירותים של ה"גום". היא גם סיפרה שראתה בזמנו את יומן הקולנוע שבו הקרינו את טקס הגשת כתב- האמנה על-ידי משלחתנו. הפגישה היתה קצרה וקשה לשנינו.

מאז לא ראיתי. שנים לאחר מכן, כשהותר לישראלים לבקר את קרוביהם בברית- המועצות, פגשו בה חברי כפר בלום, יוצאי אסטוניה. מסיפוריהם נתברר שלנה לא סבלה מדי בעקבות הביקור במוסקבה. היא נחקרה וננזפה על שהסתירה את דבר הפגישה. לחברי אמרה אחותי שזה היה "מאוד לא נעים", אבל כדאי.